

S e š i t 21.

S V Ě D O M Í - Z Á K O N - S V O B O D A

Ú V O D

Svědění, zákon a svoboda souvisí velmi hluboce s mravním jednáním člověka. V předcházejících sešitech jsme vždy znovu probírali základní otázky lidského bytí; "Co vše můžeme poznat a več můžeme doufat?" v mravním jednání si člověk klade třetí základní otázku svého života; "Co máme činit?"

A právě v současné ideologické diskusi se obrací hlavní zájem k této otázce. Kritika Karla Marxe, obrácení proti myšlení jeho doby, že totiž až dosud byl svět stále jen pozorován, ale že už jde o to, aby byl změněn - tato kritika se přenáší dnes na víru jednotlivých křesťanů a na postoj církve ke světu. Ozývají se naléhavé otázky; K čemu jsou užitečné duchaplné theologické systémy, důmyslné úvahy o Bohu a světě, hluboké osobní zážitky, jestliže svět a náš společný běžný život tím není zasažen, ani to s ním nepohne, ba ještě více, jestliže z toho nevyplývají žádné podněty pro budoucnost člověka? pro mnohé angažované křesťany se v důsledku tohoto závažného naléhání doby shrnuje celá zvěst o Božím království, o spáse v Kristu a o eschatologickém dovršení v jedinou úvahu; jak můžeme my, křesťané, věrohodně a účinně spolupracovat při vytváření lepšího světa?

Nikdo se nemůže a nesmí uzavírat této otázce. Evangelický theolog Pavel Lehman viděl správně toto naléhání doby, když napsal; "Hlásání evangelia bez etiky, znamená, že průbojnost evangelia ztratila svůj hrot, že lidské chování již nebude proměněno činnou silou životodárné víry". (Ethik als Antwort, München 1966, s. 74).

V tomto sešitě se choeme pokusit ukázat a kriticky pohledět na důležité a základní aspekty odpovědného mravního jednání.

Q_B_S_A_H

1. CO ZNAMENÁ "MRAVNÍ JEDNÁNÍ" ČLOVĚKA

1.1 J e d n á n í p o d l e m r a v n í c h n o r e m - o h r o ž e n í s v o b o d y ?

1.11 Problematizování mravních norem ze zážitku svobody

1.12 Problematizování mravních norem z vědomí autonomie

1.13 Problematizování mravních norem z falešného chápání zákona

1.2 J e d n á n í p o d l e m r a v n í c h n o r e m - s e b e u s k u t e ě n ě n í ě l o v ě k a v e s v o b o d ě

1.21 Člověk - zaměřený k sebeuskutečnění

1.22 Sebeuskutečnění člověka - v mravním dobru

1.23 Sebeuskutečnění člověka - trvajícím požadavkem v dějinných změnách

1.24 Sebeuskutečnění člověka - z Kristova díla spásy a ze zjevení

1.25 Sebeuskutečnění člověka - Bohem přiřčené (ohřené)

1.26 Sebeuskutečnění člověka - mravní čin celého člověka

1.3 Ú k o l

2. SVĚDOMÍ

2.1 S t a d i a u z r á v á n í s v ě d o m í

2.11 Zvykové svědomí

2.12 Identifikační svědomí

2.13 Uzrávající svědomí

2.14 Dospělé svědomí

2.15 Křesťanské svědomí

2.2 S v ě d o m í - k o n e ě n á z á v a z n o s t

2.21 Svědomí odpovídá osobním potřebám

2.22 I mylné svědomí zavazuje

2.3 C h y b n é f o r m y s v ě d o m í

2.31 Nepřekonatelně mylné svědomí

2.32 Manipulované svědomí

2.4 J i s t o t a a o d v a h a s v ě d o m í

2.41 Rozhodnutí podle svědomí pod požadavkem jistoty

2.42 Rozhodnutí podle svědomí s nezbytnou odvahou

- 2.43 "volba menšího zla" - pomoc při rozhodování podle svědomí
- 2.5 Ú k o l y
3. NORMA A ZÁKON
- 3.1 H l e d á n í m r a v n í c h n o r e m
- 3.11 Normy ze "zvyklostí" společnosti
- 3.12 Normy z rozumového úsudku
- 3.13 Normy z náboženské vazby
- 3.14 Normy z pokladu víry Církve
- 3.15 Normy z vlastní životní situace
- 3.16 Normy z "normativní působnosti (síly) skutečnosti"
- 3.2 Z m ě n a m r a v n í c h n o r e m
- 3.21 stálá základní norma - měnitelné jednotlivé normy
- 3.22 Změna jednotlivých norem:
- podle nových poznatků o člověku
 - podle nových životních možností
 - podle nových možností ovládnání světa
- 3.3 D r u h y m r a v n í c h n o r e m
- 3.31 Přirozený mravní zákon
- 3.32 pozitivní Boží zákon
- v chápání starého zákona
 - v chápání Nového zákona
- 3.33 pozitivní lidský zákon
- vlastnosti a formy
 - smysl a úkol
 - podmínky platnosti
 - výklad v určité situaci
- 3.4 K ř e s ť a n s k é n a p l n ě n í z á k o n a v l á s c e
- 3.41 Svoboda ze spojení s Kristem
- 3.42 Cíl zákona; svoboda v lásce
- 3.5 Ú k o l y
4. SVĚDOMÍ A NORMA
- 4.1 N a p ě t í m e z i z á k o n e m a s v ě d o m í m

- 4.11 Naplnění zákona z rozhodnutí svědomí
- 4.12 Rozhodnutí svědomí z odpovědnosti a odborné znalosti
- 4.13 Rozhodnutí svědomí v odvaze pro člověka
- 4.14 Rozhodnutí svědomí mezi vinou a vinou
- 4.15 Rozhodnutí svědomí v napětí k nároku církve

- 4.2 N u t n o s t u t v á ř e n í s v ě d o m í
- 4.21 Požadavky plynoucí z technického pokroku
- 4.22 Požadavky plynoucí z rozdělení mravnosti a práva
- 4.23 Požadavky plynoucí z komplikovanosti moderního života

- 4.3 Č l o v ě k v o s o b n í o d p o v ě d n o s t i
p ř d B o h e m

1. CO ZNAMENÁ "MRAVNÍ JEDNÁNÍ"
ČLOVĚKA ?

1.1 Jednání podle mravních norem -
ohrožení svobody ?

Nakolik dnes vystupuje do popředí otázka po takovém jednání, které utváří svět a přeměňuje jej, natolik se berou v pohybnost dosavadní běžné platné normy takového jednání. Naše doba prožívá již dlouho boj proti nařízením, normám a zákonům mravního života. Tento boj je dobře zacílený, je veden mnohými argumenty, ale i se silným citovým zdůrazněním. Mnozí lidé jsou nejen svědky, ale i otevřenými nebo skrytými účastníky tohoto střetnutí a vědí, jak se mají zcela bezprostředně dovolávat námitek proti zákonům.

Kde je třeba hledat důvody pro odmítání norem a zákonů,
s nimiž se můžeme dnes vždy znovu setkat?

1.11 problematizování mravních norem ze zážitku svobody

Člověk našeho století zažívá svou svobodu způsobem až doposud nepoznaným:

- v důsledku vědeckého pokroku se zbavil strachu z přírodních sil,
- tradiční a "posvátná" mravní hodnotící měřítká již nepřejímá zcela jednoduše a bez otázek, nýbrž zkoumá jejich odůvodnění a vzájemné souvislosti,
- tlak společnosti a veřejného mínění vede i v menších městech a na vesnicích k praktikované toleranci, např. vzhledem k rozvedeným a nebo k těm, kteří se odklonili od běžných životních forem.

Z tohoto pocitu nově získané a nebo ještě získatelné svobody se mluví o "svatých krávách", které se musí ještě odporazit - tak třeba o přednostním postavení muže vůči ženě, nebo o mínění, že každé prohlášení církevního učitelského úřadu může vyžadovat poslušnost bez kritiky. Mezi tyto "svaté krávy" se počítají i mravní normy; přápneme si i boj o sexualitu, která má být hodnocena výlučně jen podle prožitku rozkoše.

1.12 problematizování mravních norem z vědomí autonomie

v důsledku jednotraného chápání osobní odpovědnosti se dnes mnozí lidé odvolávají jedině na svůj osobní názor a rozhodování v mravní oblasti. Člověk sám sebe prohlašuje za výlučnou instanci v mravním jednání, radikálně se tedy prohlašuje za autonoma (tj. sám sobě dávající zákon). Kdo takhle uvažuje, tomu musí jít na nervy každá norma jako "úhlavní nepřítel". Zdá se být diktátem cizí moci, buďto společnosti, která zaostává ve vývoji a nebo autorit (rodina, stát, církev), které jsou tu k poručníkovaní anebo dokonce diktátem božstva, které nedopřává člověku štěstí vlastní osobnosti a jejich svéhlavých cest.

1.13 problematizování mravních norem² falešného chápání zákona

výhrady proti mravním normám jsou živeny v neposlední řadě odporem k přetažené a ztrnulé příka zové morálce, která nepochybně převládala v minulé praxi vnitrocírkevního života. Mravní život se jevil ve fatální podobě a to ve stejném významu jako nauka o zákonech a poslušnost zákonům, bez osobního stanoviska a proto také nakonec bez vlastní odpovědnosti. "A tu se tedy brzy jeví zákon jakožto chladná násilná norma, vnucená člověku zvenčí, která uzavírá pohled na Boha i na člověka a více či méně vyvolává jen odpor člověka, omezovaného v jeho svobodě." (Johanes Gründel, Ethik ohne Normen, Freiburg 1970, str. 84).

1.2 J e d n á n í p o d l e m r a v n í c h n o r e m - s e b e u s k u t e č n ě n í č l o v ě k a v e s v o b o d ě

tváří v tvář takovým závažným potížím je třeba především konečně důkladně objasnit, že mravní jednání neodcizuje člověka jemu samému, nebrání mu, aby se stal sám sebou, nýbrž pomáhá mu k tomu, aby uskutečňoval svůj život ve svobodě a odpovědnosti. Mravní dobro není tím, co je vynucováno zvenčí, nýbrž tím, co je člověku přiměřené.

1.21 Člověk - zaměřený k sebeuskutečnění

Úvod k tomu, co znamená "mravní jednání", může poskytnout srovnání se zvířetem. Zvíře je ve svých životních projevech rozsáhle vázáno na pudy a je vedeno instinktem. Uskutečňuje tedy samo od sebe to, čím je. Tato jistota a předem určené rozhodování v jednání a tím také toto životní zajištění není člověku dáno. Jestliže má "najít" sám sebe a sám sebe uskutečnit, musí se v úvahách o sobě samém a o svém životě stále tázat, čím vlastně má být a čím se má stát, to znamená, co je pro něho dobré.

protože člověk prostě nežije v úplné izolaci, bude muset ve svých úvahách o sobě přemýšlet i o svém postavení v tomto světě, mezi svými bližními. A bude muset přemýšlet i o svém vztahu k Bohu, jemuž je zavázán díkem.

To, co je pro člověka dobré však nemůže být jednoduše určeno tím, co vykonává a k čemu je použitelný, ani tím, co se naučil a co ví. Osud lidstva je sice zcela jistě posunováno vpřed také technickým a přírodovědným pokrokem, tedy tím, co člověk koná a ví. Ale pokrok sám o sobě nemůže ještě považovat za požehnání. Zkušenost nás učí, že se může právě tak obrátit proti člověku. v konečné fázi je určen osud člověka a osud lidstva ku požehnání či ku prokletí teprve tím, že člověk ve svobodě ovládá svůj život, že tedy utváří ony možnosti, jež mu otevřel pokrok, podle měřítek hlouběji položeného dobra. Dobro v tomto smyslu není tím, co přináší momentálně spočitatelný užitek, ale to, co pomáhá člověku ku prohloubení lidskosti.

ve středu mravního jednání nestojí tedy mechanická poslušnost vůči svévolným a životu odsazeným zákonům, jak je možno vždy znovu slyšet, nýbrž úsilí o takové utváření našeho osobního i sociálního života, které je důstojné člověka.

1.22 Sebeuskutečnění člověka - v mravním dobru

Když se tedy takto ptáme po dobru pro člověka, pak se nemůžeme setkat s nějakým neosobním zákonem, ale ukazuje se přece, že zde jde o samotného člověka, o člověka jakožto bytí jednající a jakožto cíl jednání. pak se však mravně dobré právě to, co je člověku přiřazené (tj. patří k řádu "člověčenství"), co ho v plném smyslu slova činí člověkem.

Jestliže tedy podle této úvahy nevystupuje mravní dobro proti člověku jakožto oizí a požadující moc, nýbrž odpovídá jeho nejhlubšímu bytí, pak je musí člověk umět pochopit, - z poznatků a zkušeností svého vlastního života - jakožto smysluplné pro jeho vlastní život. K lidskému životu patří přitom vždy také určitý "životní prostor", což je hmotný svět, naši bližní a lidská společenství.

podle toho je mravně dobré to, co je shodné s osobou a jejím životním prostorem, anebo je ve shodě s tím navrženo, pokud to ovšem vychází z rozumně uvažované svobody. A mravně zlé je podle toho to, co vychází ze svobody, avšak co vytváří skutečnosti odporující osobnosti a jejímu životnímu prostoru anebo co nevytváří to, co má být s osobností a jejím životním prostorem v souladu. Zlo je tedy skutek nebo opomenutí.

podle tohoto základního poznatku, že totiž dobro je přiřazeno k bytí a skutečné existenci člověka, vyjádřila tradice morální teologie důležitou větu: Agere sequitur esse - "jednání vychází z bytí"; to znamená pro člověka: Mravní jednání se musí řídit podle toho bytí, podle "bytnosti" člověka.

"bytnost dobra" u člověka je tedy něco naprosto jiného než "bytnost dobra" třeba u koně. "dobrost" koně se určuje podle jeho původu a vzhledu a dále pak podle jeho použitelnosti pro práce rolnické či pro dostihy či pro cirkus. "dobrost" člověka se určuje podle toho, jak ve svobodě uskutečňuje jemu přiřčené bytí.

1.23 Sebeuskutečnění člověka - trvajících požadavek v dějinných změnách

Je však toto "bytí" člověka provždy definitivně neměnné anebo podléhá změnám doby? Není nadto každý člověk od druhého tak velice odlišný a pak ještě navíc v každé situaci svého jednání jeden každý tak rozdílný a nový, že už vůbec není možné mluvit o nějakém bytí člověka, tj. o neměnných základních vztazích, a tím také o základních požadavcích?

Bezprostřední zkušenost člověka se sebou samým a poznání dějin, které získala především současná doba, musí vést k závěru, že člověk nemá ani absolutně neměnné bytí, ani, že se lidské bytí v průběhu dějin radikálně mění. Spíše je třeba charakterizovat "dějinně" člověka asi takto: ve změnách doby zůstává týž a mění se v tom, co je v něm stálé, (trvalé). (Er bleibt im Wandel und wandelt sich im Bleibenden).

to, co člověka trvale určuje je přibližně následující; člověku je vlastní duchovnost a svoboda, tělesnost a pohlavnost, individualita a sociálnost, tedy život v samostatnosti a ve vztahu k pospolitosti, konečně transcendence, možnost vztahu k Bohu. Tyto stálé (trvalé) základní danosti člověka se prožívají jinak v různých dějinných dobách a jinak v údobích osobního zrání člověka. Ba ještě více; tyto danosti mohou v celku lidského života měnit svůj význam pro člověka, mohou vznášet na člověka různé nároky.

Např.; to, co se musí chápat a požadovat pod pojmem politická svoboda a spoluurčení, může být různé podle zralosti příslušných národů a společností. - pohlavnost člověka byla v minulosti jinak posuzována než dnes, protože byla chápána především ve svém zaměření pro rozmnožování lidstva - a ve společnosti, která musela myslet především na zachování svého stavu, nemohla být vskutku ani jinak chápána. Pnes se význam pohlavnosti člověka právem posunul ke zdůraznění jejího významu pro rozvinutí lidské osobnosti.

A podle toho je tedy třeba určovat dobro jak podle toho, co je v člověku stálé (trvalé) tak i podle toho, čím je dobro zvýrazněno v podmínkách doby a situací.

Dobro, jakožto požadavek pro sebeuskutečnění, je platné absolutně a nezměnitelně. To, co je s ním však konkrétně spojeno, co do obsahových nároků a možností, to se mění s pokrokem a sebechápáním člověka.

1.24 Sebeuskutečnění člověka - z Kristova díla spásy a ze zjevení

Tento výklad lidské mravnosti, jakožto sebeuskutečňování ve svobodě v rámci dějinných nároků a podmínek lze vřadit do křesťanského chápání člověka a jeho chování, které je určeno skutečnostmi ukřižování a zmrtvýchvstání Krista, vírou a křtem. Také pro křesťana znamená mravní jednání sebeuskutečnění jeho existence.

protože však křesťanská existence je vykoupěna Kristem, dostává nové cíle, motivy a podněty síly. veškeré mravní úsilí o sebeuskutečnění se stává vděčnou odpovědí vykoupěného člověka na spásenosné dílo Boha v kříži a ve zmrtvýchvstání pána. křesťanské mravní jednání je odpovědí ve víře, naději a lásce na výzvu Boha v Kristu. Křesťan vstupuje do společenství s Kristem

a do následování Krista a dobře ví, že je "puchem života v Kristu Ježíši" (Řím 8,2), tedy silou společenství s Kristem pe- sílem pro konání dobra. A konečně, mravní jednání křesťana je zaměřena na budoucí naplnění na konci časů; v tomto chápání ani nedokonale uskutečněné dobro, ba dokonce ani marné pokusy o uskutečnění dobra nejsou vykonány nadarmo.

Tváří v tvář tomuto určení křesťanské existence skrze Ježíše Krista, může snad ustoupit jiná otázka, která se dnes dosti žhavě diskutuje; vyplývají ze zjevení v Kristu pro nás obsahově nové mravní požadavky, anebo jsou radikální mravní požadavky nového zákona zásadně poznatelné a přístupné všem lidem?

1.25 Sebeuskutečnění člověka - Bohem přiřčené (chtěné)

Odpověď na tuto otázku je možno odvodit z úsudku, že pro křesťana spočívá mravní jednání v sebeuskutečnění jeho vykoupné existence; jedná křesťan ve svých mravních rozhodnutích autonomně, tzn. dává si sám sobě zákon svého jednání - anebo heteronomně, tzn. je závislý na cizím příkazu? Tento zdánlivě nesmiřitelný protiklad řeší poznatek z víry; že totiž člověk sám sebe ani nestvořil, ani nepovolal, nýbrž, že v posledku je stvořen a povolán "Boží milostí" - a jestliže sám sebe uskutečňuje, pak tedy naplňuje Boží příkaz. Boží vůle není žádnou cizí mocí, která by utiskovala jeho život anebo jej odcizovala. Boží láska chce právě to, aby člověk našel sám sebe a tím také Boha.

1.26 Sebeuskutečnění člověka - mravní čin celého člověka

Když si živě představíme, že mravní jednání je odpovídajícím sebeuskutečňováním člověka, pak musí vše, čím člověk jest - i všechny vztahy, v nichž se nachází - mít význam pro toto jednání.

- Mravní jednání potřebuje především poznání a svobodu; právě v tom se mravní jednání liší od pouhých biologických pochodů v našem životě - jako je růst v mládí anebo ubývání sil ve stáří.
- Avšak také smýšlení a motivy mají svou důležitost. Podávají jednání individuálního člověka svou specifickou osobitost

(svěráz) a zabarvení. "Když dva dělají totéž, není to vždy totéž".

- Dále pak; k podstatě mravního konání patří objekt, předmět, k němuž se jednání vztahuje. Je přece základní rozdíl v tom, jestliže někdo dává všanc svůj život pro záchranu druhého člověka anebo kvůli nějaké nesmyslné sázce; to, k čemu se lidské jednání vztahuje, spoluurčuje hodnotu tohoto jednání a dává mu normy; vyžaduje "věcnou spravedlnost" (oprávněnost) jednání.
- A v neposlední řadě je pro hodnotu mravního činu důležité, zdali člověk přijme požadavky dané situace a zdali jeho vnitřní smýšlení, motivy jeho jednání, dostojí této situaci (tzn. budou na úrovni!) jestliže člověku, který prosí o pozornost a vyslechnutí, strčíš do ruky peníze, aby ses ho zbavil, pak jsi mu v lásce nepomohl, nýbrž hluboce jsi ho urazil nelaskavostí!

1.3 Úk o l

přemýšlejte o tom, proč není možné dostatečně určit mravní jednání ani pojmem autonomie, ani pojmem heteronomie.

2. S V Ě D O M Í =====

svědomí je základní schopností (mohutností), která nám dává chápat rozdíl mezi dobrým a zlým a kterou poznáváme, že jsme povoláni a povinni činit dobro. Už jsme o něm podrobně pojednali v souvislosti se základními problémy lidského bytí (srv. sešit 2/4). Tam bylo svědomí charakterizováno jako pravloha (disposice) lidského života, která nás uschopňuje poznávat mravní hodnoty a normy pro nás platné a závazné (hodnotící svědomí). Dále pak nás uschopňuje k tomu, abychom v konkrétním rozhodování zůstali věrni dobru a tak dostali nároku Boha, který nás v tomto rozhodnutí zasahuje (situační, aktuální svědomí). V souvislosti s tématem tohoto sešitu je třeba připojit ještě některá doplnění.

2.1 s t a d i a u z r á v á n í s v ě d o m í

psychologie nám poskytuje poznatky o procesu zrání, jímž musí projít lidské svědomí, abychom se mohli zcela osobně rozhodovat ve svobodě a odpovědnosti.

2.11 zvykové svědomí

první, ještě velmi primitivní formou svědomí, je raně dětské zvykové svědomí. Když je dítě v lásce přijato svými rodiči, poprvé se učí přirozeně něčeho se zříkat a zvyká si ve svém chování na jasné příkazy rodičů, aniž by v tom již samo mohlo rozpoznat dobro (asi až do věku 3 let).

2.12 identifikační (ztotožňující) svědomí

Následuje stupeň autoritativního čili identifikačního svědomí. Dítě se nyní ztotožňuje nikoliv již tolik se slovy a příkazy, jako daleko více se žitým příkladem svých rodičů nebo jiných milovaných osob, kteří pro jeho život představují bezpodmínečné autority. přes vnější zvykovost dochází ku vnitřnímu přijetí tohoto příkladu.

Sigmund Freud hovoří v této souvislosti právem o "Nad-já" anebo

"Ideálním já", které pro dítě představuje rodičovská instance.

Tento stupeň zahrnuje život dítěte až k začátku zralosti (10-12 rok věku). pro mnohé lidi se zastaví vývoj svědomí na tomto stupni. Řídí se ve všem podle nějakých autorit. Osobní odpovědnost a vlastní úsudek jsou pro ně podezřelé a cizí.

2.13 Uzrávající svědomí

právě kritické střetnutí se slovem a příkladem autorit je známkou uzrávajícího svědomí. v bouři a vzdoru doby zraní zakouší mladý člověk svou vlastní samostatnost a cítí, že nesmí být pro své okolí jakýmsi klišé, nýbrž že má uskutečnit vlastní samostatně ztvárněný život. v kritickém protestu mladých lidí proti společensky zaběhnutým způsobům jednání hraje jistě roli také tento nutný proces sebenalézání a odpovědnosti sám k sobě.

2.14 Dospělé svědomí

Na tom člověk buduje a dozrává do další fáze osobního či dospělého svědomí. Teď už pro něho není rozhodující (určující) to, co dělá celý svět, co "se" dělá. Nyní je rozhodující tato otázka: Čím jsem sám sobě zavázán? (povinen, (co jsem sám sobě dlužen?) Tam, kde autority domova, církve nebo státu odpovídají na tuto otázku normativními příkazy bez věrohodného odůvodnění, tam může dojít k tomu, že se člověk stáhne sám do sebe, nedůtklivý na jakékoliv mentorování.

2.15 Křesťanské svědomí

ve všech těchto stupních se musí svědomí křesťany vytvářet jakožto svědomí náboženské. Člověk musí dospět ku přesvědčení z víry, že Bůh nebrzdí plné uskutečnění jeno jedinečného života, nýbrž, že Bůh ho právě k tomu volá. ve spojení s Bohem skrze víru zažívá člověk, že není Bohem "konfiskován", nýbrž uvolněn k tomu, aby odpovídal sám za sebe. Hodnoty dobra a příkazy k dobru - chápe osobně jakožto výzvy Boha k osobitému životu - a také jim osobně přisvědčuje; a tak nabývají absolutně závazný charakter.

2.2 svědomí v konečná závaznost

svědomí, které trvale a podstatně došlo do celé šíře životního konání, je možné považovat za finálně zavazující subjektivní instanci pro mravní jednání.

2.21 svědomí odpovídá osobním potřebám

zralé svědomí není ani svévolným svědomím, které ve svém rozhodování ponechává bezpovšimnutí důležité požadavky, ani svědomím, řízeným vnějšími autoritami, které by snižovalo člověka na přijímatele rozkazů bez vlastního přesvědčení. Mnohem více člověk sám - a nikoliv nějaké jiné instance - určuje v konečné fázi, co se stane s jeho životem, jak a jakým způsobem chce naplnit výzvu Boha, která přišla zcela osobně právě pro něho.

tuto úvahu potvrzuje i písmo. v listě k Římanům 14,1-23 ukazuje apoštol, že v otázkách utváření křesťanského života může být několikero pojetí.

v kontextu se jedná o to, zdali křesťané mají zachovávat určité židovské předpisy o jídle a o svátcích. pavel píše: "člověku slabému ve víře podejte pomocnou ruku, ale nedělejte ze sebe rozhodčího nad pochybnostmi jeho svědomí. jeden je přesvědčen, že může jíst všechno; jiný však je (ve víře) slabý a proto jí jen zeleninu. a kdo nejí, ať neodsuzuje toho, kdo jí (všecko); vždyť bůh ho neodmítl. kdo pak jsi ty, že si troufáš soudit o zlího služebníka? jen jeho pán ví, udrží-li se, nebo padne-li. ale bude stát pevně, protože pán je dost mocný, aby ho udržel vzpříma. někdo dále dává přednost jednomu dni před druhým, pro jiného však je den jako den. každý ať jedná podle svého přesvědčení. kdo více cení některý den, dělá to proto, že se chce líbit pánu. kdo jí (všecko), dělá to proto, že se chce líbit pánu, protože (za pokrm) děkuje Bohu. kdo nejí, dělá to proto, že se chce líbit pánu a taky děkuje Bohu. žádný z nás přece nežije sám sobě ani neumírá sám sobě. neboť žijeme-li, žijeme pro pána, umíráme-li, umíráme pro pána. ať jsme tedy živí nebo mrtví, patříme pánu. vždyť právě proto Kristus umřel a zase se vrátil k životu, aby se ujal vlády nad živými i nad mrtvými. proč tedy ty odsuzuješ svého bratra? nebo proč zase ty se díváš na svého bratra spatra? všichni přece budeme jednou stát před Božím soudem. vždyť v písmě se říká: "jako že jsem živ, praví pán, všichni padnou přede mnou na kolena, všichni budou Boha velebit." každý z nás tedy sám za sebe bude muset Bohu vydat účty. neodsuzujme už proto jeden druhého; spíše však buďte rozhodnutí, že nesmíte dávat bratru příležitost k úhoně nebo k pádu. jsem pevně přesvědčen - pán ježíš mě o tom poučil - že nie samo v sobě není nečisté. jen když někdo něco za nečisté pokládá, stává se to jemu nečistým. jestliže však jídlem působíš svému bratrovi

zármutek, nechováš se, jak vyžaduje láska, přestaň ho svým jídlem přivádět k záhubě; vždyť za něj Kristus umřel; vaše dobré právo nesmí zavdávat příčinu, že by se proti němu mluvilo. Na cestě do Božího království není přece hlavní, co jíme a pijeme, nýbrž to, abychom zachovávali spravedlnost, pokoj a radost, jakou dává duch svatý. Kdo takhle slouží Kristu, líbí se Bohu a lidé ho mají rádi. Usilujme tedy o to, co slouží k pokoji a k duchovnímu prospěchu všech; pro nějaké jídlo není to, co Bůh vytvořil. Všechno je ovšem čisté. Ale jedná špatně ten, kdo jí nějakou věc, i když tím dává pohoršení. V tomto případě je lepší nejíst maso, nepít víno ani nedělat nic takového, když to tvému bratrovi působí úhonu (nebo ho to přivádí k pádu nebo zeslabuje). Ty máš v té věci pevné přesvědčení. ponech si je však, ať o něm víš jen ty a Bůh. Blaze tomu, kdo není na rozpacích o tom, k čemu se rozhoduje. Kdo však má pochybnosti a přesto jí, je odsouzen, protože nejedná s páným přesvědčením. A co nevychází z přesvědčení, je hříšné." (Řím 14,1-23).

Podle tohoto textu se má každý chovat podle svého přesvědčení, aniž by obviňoval z kacířství jinak smýšlejícího spolu-křesťana a aniž by mu ovšem také dával pohoršení a tak porušoval základní zákon lásky. "Všechno, co není z přesvědčení víry" - což podle smyslu můžeme správně předložit: ze svědomí, orientovaného na víru - "je hřích" (Řím 14,23). Podkladem pro osobní rozhodnutí nemůže tedy být odvolání na zákony anebo bezohledné prosazování zaručených práv, nýbrž jen svědomí, které zkoumá každou danou situaci a zaměřuje jednání k právě požadovanému dobru.

2.22 I mylné svědomí zavazuje

Podle výslovného učení morální teologie je tato základní věta - že totiž svědomí je konečnou závažnou instancí pro člověka - platná i tehdy, jestliže člověk se rozhoduje na základě omylu, avšak je přitom poctivě přesvědčen, že musí jednat právě takto. Jednat podle svého svědomí je tedy v každém případě mravně dobré, jednat proti svému svědomí je mravně zlé. Tomáš Akvinský usuzuje takto: "Každé rozhodnutí, které se odchyluje od přesvědčivého poznání bez ohledu na to, zda je toto poznání správné nebo mylné, je vždy mravně zlé." (S.th.2.sv. 1 d.190t). Je snad zbytečné zdůrazňovat, že se zde nechápe svědomí absolutní, které usuzuje libovolně podle neodůvodněného zdání dobra, nýbrž, že za dobré se uznává jen takové rozhodnutí, že svědomí, které bylo vykonáno po pečlivém uvážení.

2.3 C h y b n é f o r m y s v ě d o m í

protože lidské svědomí je vlohou člověka, která dospívá ke své plné funkční schopnosti teprve ve stupních zrání a jedná na základě lidských zmínění a úsudků, dochází také k chybným formám svědomí. známe tyto chybné formy svědomí: mylné, pochybnující, volné (laxní), manipulované a skrupulosní (úzkostlivé) svědomí (srv. sešit 2. - model odpovědi k úkolu ve 4.53). v průběhu našich úvah se zmíníme krátce alespoň o mylném a manipulovaném svědomí.

2.31 Nepřekonatelně mylné svědomí

Jde-li o základní mravní požadavky písma, jako na př. o příkaz lásky k nepřátelům nebo o jiné zcela základní pokyny pro jednání důstojné člověka, pak by pro křesťana mělo být dosti těžké učinit, odvolává se na svědomí, protichůdné rozhodnutí (i když ovšem nutné důsledky takových požadavků, konkrétní aplikace na jednotlivou danou situaci nemusí být nazírány vždy se stejnou jednoznačností). Ale jsou i jiné příkazy, které nejsou stejným způsobem jednoznačné anebo proti nim mluví důležité námitky. přes intenzivní zabývání se otázkou: pro nebo proti - při takovém příkazu, dojde za určitých okolností člověk po pečlivém přezkoumání k závěru, že pro něho takový příkaz není závazný. A zde smí, ba musí, následovat své "nepřekonatelně mylné svědomí" (tak zní názor morální teologie). Jestliže na-proti tomu člověk v lenivé netečnosti opomene orientovat se v mravních pokynech anebo se zcela vědomě vyhýbá jakékoliv informaci, pak nese velmi těžkou odpovědnost za svou hrubou anebo zlovolně přehnanou nevědomost.

2.32 Manipulované svědomí

Manipulace svědomí společností nás potkává na každém kroku. Nakolik má společnost důležitý význam pro vývoj svědomí (srv. seš. 2/4.36), natolik může však zjevně nebo skrytě vykonávat vliv na svědomí jednotlivce a způsobit, že je povolné pro zvrácené cíle.

tak bývají např. sany o sobě oprávněné požadavky, jako je svo-

boda osobního životního rozvinutí, společně s vychvalováním pokroku a tolerance používány za pláštík pro pochybné zájmy.

Mnozí lidé, kteří zůstali stát na autoritativních stupních svědomí, nejsou s to prohlédnout tyto souvislosti a souhlasí s požadavky, za které by se při jasném uvažování nikdy nemohli přimlouvat.

Také církev je společnost, která vykonává nutný vliv na svědomí svých členů. proto vzniká otázka: Nebylo také církví někdy manipulováno svědomí člověka? Na tuto otázku nelze jen tak beze všeho odpovědět záporně. (srv. K. Rahner, *Freiheit und Manipulation in Gesellschaft und Kirche*, München 1970, str. 37-55). Nebyly při nejmenším v církevní praxi příležitostně kladeny takové požadavky, které nebyly oprávněny a které omezovaly povážlivým způsobem osobní svobodu?

v této souvislosti je možné připomenout přehnaně opatrné příkazy pro manželství, které s sebou nesly tvrdost anebo církevní směrnice pro politické jednání, které se pokoušely zúžit prostor pro rozhodování jednotlivých křesťanů.

204 J i s t o t a a o d v a h a s v ě d o m í

2.41 Rozhodnutí podle svědomí pod požadavkem jistoty

protože svědomí je konečnou instancí mravních požadavků, protože jeho výrok je absolutně závazný, musí být tento výrok svědomí jistý, jednat se smí jen s jistým svědomím. Aby člověk dospěl k tak jistému svědomí, musí se pečlivě informovat, musí se radit s moudrými a svědomitými lidmi, musí zkoumat situaci, v níž má učinit rozhodnutí a vážít důvody pro nebo proti možnému rozhodnutí.

2.42 Rozhodnutí podle svědomí s nezbytnou odvahou

dosáhnout plné jistoty svědomí při neprůzračnosti mnohých situací, tváří v tvář novým otázkám v oblasti vědy, společnosti a společného života s bližními nebude ovšem zcela snadné. Často dojde k okamžikům, kdy není možné odsunout rozhodnutí a naproti tomu zase - za daného stavu věcí - se vůbec nenalezne žádné plně odůvodnitelné řešení. v takové situaci bude muset svědomí -

s nejzazší odvahou, která vyžaduje nasazení lidské osoby, učiní rozhodnutí, které nabývá jistoty svého vlastního druhu a kvality, i když nemůže být plně "zajištěno" rozumovými důvody.

2.43 "volba menšího zla" - pomoc při rozhodování podle svědomí

Orientační pomocí pro rozhodování v tíživých situacích bývá často základní poučka o volbě menšího zla: Jestliže se v určité situaci všechny možnosti, nabízené pro volbu, jeví jako zlo, pak je třeba volit menší zlo. Tato základní poučka není pochybným kompromisem se zlem, nýbrž doznání i svědomitého člověka, že my v tomto světě nemůžeme vším dokonale prohlédnout ani nemůžeme vždy prosadit všechno myslitelné dobro, neboť je to svět, v němž se sice již uskutečňuje Boží království, ale v němž také ještě mocně vládne nejen nedokonalost, ale i radikální zlo.

2.5 Úkoly

1. Opakujte a charakterizujte krátce jednotlivá stadia uzrívání svědomí.
2. Čím je odůvodněno, že i mylné svědomí zavazuje!?
3. Proč musí být rozhodnutí podle svědomí jisté? Jak lze dospět k jistému rozhodnutí podle svědomí?
4. Uvažte, také na základě závěrů v sešitě 2/4.37, jaký právem se může označovat svědomí, za "hlas Boží v člověku".
5. Na jednotlivých stupních vytváření dětského svědomí, jak byly charakterizovány pod body 2.11 a 2.12 je možné vidět nebezpečí pro uskutečnění opravdové dospělosti člověka. Na taková nebezpečí důrazně upozorňují zastánci tzv. "anti-autoritativní výchovy". Znáte argumenty, které zde bývají uváděny?
Jak posuzujete tyto argumenty?

3. N O R M A A Z Á K O N

Mělo by tedy být jasné, že svědomí není nějakou volně tĕkající mocí, která nám v každém rozhodování vždy nově a originálně, jako nějaké orakulum, poskytuje informace o tom, co máme právě nyní dělat. Svědomí je zcela jistě instancí, která nám dává pokyn v našich rozhodováních ("Norma normans"). Avšak je také zároveň instancí vyžadovanou dobrem a jeho konkrétními vyjádřeními v příkazech, normách a zákonech a také instancí na ně usměrněnou ("norma normata").

Otázka: jak hledat normy a odkud je brát (3.1),

zda-li se mohou měnit (3.2)

jaké jsou různé druhy norem a zákonů (3.3),

jaký význam a hranice jim náležejí (3.4),

je v morální teologii posledních let kriticky rozebírána.

Skutečnost, že boj o normy je ve veřejnosti často tak jednostranně a roztrpčeně roznášen, souvisí jistě také s tím, že slovo "norma" (z latinského norma=úhelnice tesaře) se různě chápe. Jednou je pod tímto pojmem možno chápat příkazy, opravdu nadčasově platné, jako: "dobré je třeba dodat, zlého se varovat". Jindy se pod tento pojem shrnují pravidla hry společenského chování, která jsou za určitých okolností mravně pochybná, v každém případě však podléhají změnám.

3.1 H l e d á n í m r a v n í c h n o r e m

první kritická otázka dnešní morální teologie se týká problému: jak nalezneme mravní normy?

3.11 N o r m y z e " z v y k l o s t í " s p o l e č n o s t i

Lidská společnost, počínající od velké rodiny v historickém čase až k dnešní komplikované společenské struktuře, má velké množství pravidel jednání, která pro určitou dobu byla vyhlášena za závazná a jejich překročení bylo trestáno. Na mravnost se nahlíželo v úzké souvislosti s praktikovanými obyčejí, s prožívanými zvyky a s určitou tradicí.

Až dodnes je rodina prvotním zdrojem mravního chování dítěte. V rodině se dítě poprvé konfrontuje s praktikovanými mravy a určující tradicí společnosti. V prožívání všedního dne si děti "naočišťují" normy ve vzájemném vztahu rodičů a dětí a mezi svými

sourozenci. Když k tomu v pozdějších stupních dozrávání přistoupí i otevřený rodinný rozhovor odůvodňující způsoby chování, je tak vytvořen pro mladého člověka bezpečný základ pro jeho život v osobní i spolu-lidské oblasti.

Ale jen tehdy, jestli zvyky a předávané obyčeje jsou vždy nově kriticky promyšleny a přiblastňovány, mohou získat charakter mravnosti. Určité způsoby jednání, které nedrží krok s proměnami společnosti anebo jsou zachovávány bez přesvědčení, jen čistě vnějškově jako bezobsažný ceremoniel, ocitají se v nebezpečí, že se stanou zátěží životné mravnosti. A naopak často se nový společenský vývoj zahrnuje do mravních úvah příliš pozdě.

Tak např. problémy průmyslového proletariátu v 19. století vskutku nebyly morální teologií zprvu nazírány ani promyšleny.

3.12 Normy z rozumového úsudku

Jestliže mravní chování je vždy chováním člověku uměřeným, pak úsudek rozumu musí hrát rozhodující roli při nalézání mravních norem. Při tom je zřejmé, že v pozadí takového hledání norem stojí právě určitý názor (pojetí, chápání) člověka, z něhož se pak odvozují důsledky.

Tak např. ten, kdo vidí v člověku jen vyšší druh zvířete, ten kdo ho považuje výlučně jen za produkt jeho dědičnosti anebo jeho prostředí, musí dospět k jiným požadavkům na člověka, než ten, kdo je orientován na křesťanský obraz člověka.

Zde leží asi hlavní důvod mnohosti, plurality mravních pojetí, které se dnes stále zřetelněji projevuje.

3.13 Normy z náboženské vazby

ve všech dobách působila náboženství výrazně na mravnost svých stoupenců.

připomeňme určité asketické předpisy v oblasti stravy a pohlaví, na příkazy a zákazy, jakožto výraz vůle božstva.

Jako dobré je chápáno to, co je před božstvem správné, zakázáno je to, co se mu nelíbí a co před božstvem činí člověka vinným. A tak dochází v odnožích náboženství i k vytváření "tabu", k takovým mravním normám, o jejichž platnosti se vůbec nemůže diskutovat, protože jsou domněle nařízeny samým božstvem.

Vyznavač hindu je hotov spíše zemřít hlady, než aby porazil posvátnou krávu.

3.14 Normy z pokladu víry církve

K pramenům norem patří pro křesťana "mravně-náboženský poklad víry církve, zaručený učitelským úřadem církve". Druhý vatikánský koncil mluví v dogmatické konstituci "o církvi" (čl. 12) o celku věřících, který "od biskupů až po posledního věřícího laika vyjadřuje svůj všeobecný souhlas ve věcech víry a mravů". Dnes je tento zdroj poznání zvláště aktuální, neboť trvají světově rozsáhlé otázky mravního utváření ~~člověka~~ života, které vyžadují tak základní zkušenost (odbornost) a společnou péči, že mohou být objasněny jen v otevřeném dialogu uvnitř církve.

Na tomto základě by mělo být vlastně také možné, přezkoumat zákonné pokyny pro církevní pospolitý život v tom, zdali ještě mají svou původní důležitost, nebo zda by neměly být nahrazeny lepšími či zda by neměly být škrtnuty bez nahražování.

3.15 Normy z vlastní životní situace

Zpravidla povede také uvažování o zcela osobní životní situaci a o díle spásy k názorům na zásady (zpravidla) řídící individuální chování. Takové zásady ovšem nemohou být hodnoceny jako všeobecná norma ani nemohou být vnucovány jiným lidem.

"V tomto bodě se dotýkáme nejintimnější vrstvy lidského osobitého bytí" (H. Meyer, *Der Mensch als sittliches Wesen*, Berlín 1967, s.203) a poznáváme co je mravní povinností právě tohoto jednotlivce. Tento způsob hledání normy dosvědčuje i písmo - 1 Kor 7,7: Pavel se rozhodl nežít v manželství, avšak střeží se vnucovat tuto životní formu jiným členům obce; "přál bych si ovšem, aby všichni lidé byli jako jsem já. Ale každý má od Boha svůj vlastní dar; jeden pro to, druhý pro ono".

Skutečnost, že (určitá) situace člověka je významná pro jeho mravní jednání, dostává silné zdůraznění "situační v radikální "situační etice". Popírá vlastně všeobecné mravní normy pro lidské jednání. Pokud takové chápání pochází z víry, obává se, že by člověk mohl být ve svém rozhodování natolik ovlivněn dřívě stanovenými normami, že ve chvíli "situačního rozhodování", buďto přeslechne zvláštní, k němu přicházející Boží výzvu, anebo se postaví přímo proti ní.

Evangelický teolog Karl Barth (1886-1968) argumentuje takto; "přirozené uvažování" člověka je neuzdravitelně narušeno hříchem. Jestliže tedy jsme poslušni norem, které z tohoto přiro-

zeného uvažování vycházejí, pak odepíráme vlastně poslušnost Bohu.

Mimokřesťanská situační etika protestuje proti závazným normám pro všechny lidi a to ve jménu existenciální svobody jednoho každého člověka.

Jako příklad budiž uveden Jean Paul Sartre: "Nenacházíme žádné normy, žádné příkazy, které by ospravedlňovaly naše chování. A tak nemáme ani za sebou ani před sebou žádnou světlou říší hodnot, ospravedlnění nebo omluv. My jsme sami, bez omlouvání. To je to, co chci vyjádřit slovy: "Člověk je odsouzen ke svobodě". (citováno v: Hans Meyer viz výše).

Na základní požadavek této situační techniky je třeba zcela jistě odpovědět kladně, člověk není žádným strojem, v němž se zpracovávají zákony k mravnímu jednání. Normy jsou připomínkami, (poukázáním), které podněcují (napomáhají) k tomu, aby došlo vždy k osobnímu mravnímu rozhodnutí a zároveň ochraňují před totálně chybným rozhodnutím.

Jako kritiku proti situační etice, vycházející z víry, je třeba uvést, že vůle Boží je zde chápána skro snad jako svévůle, která zítra může nařídít opak toho, co přikázala dnes. A proti Sartrovi je nutno se tázat, zdali člověk ve svém absolutním nároku na svobodu neopomíjí pospolitost všech lidí a tím samým také sám sebe.

3.16 Normy z "normativní působnosti (síly) skutečnosti"

Dnes se často argumentuje takto: Jestliže každý může přispět při hledání norem něčím ze svých životních situací a jestliže společenství, jako třeba církev, nacházejí normy v důsledku solidárního úsilí, pročpak nemá působit normotvorně také skutečné, faktické chování většiny ve společnosti anebo třeba jen kvalifikované menšiny? proč nemá mít právem také právě "faktické" svou normotvornou sílu? (působnost).

diskuse o "normativní síle, skutečnosti" vznikla ve Spojených státech v souvislosti s Kinsey-ovou zprávou o sexuálním chování muže a ženy (A.C.Kinsey; Das sexuelle Verhalten der Frau und des Mannes, Frankfurt 1970). Byl vzbuzen dojem, jakoby to, co dělá většina, bylo normální a tedy tím samým i normativní.

v tomto případě je třeba pečlivě rozlišovat. Jestliže se tím míní mravní nalézání norem pomocí anket (otázek na názor)

v tomto případě je třeba pečlivě rozlišovat. Jestliže se tím míní mravní nalézání norem pomocí anket (otázek na názor) či statistik a skutečně má být určeno chování, které se řídí bez vlastního přesvědčení tím, co "se" dělá, pak takovýto postup není hoden důstojnosti lidské mravnosti, která musí být vždy jednáním vycházejícím z přesvědčení a vždycky kladoucím nárok na člověka, aby byl v plném smyslu sám sebou. Je ovšem třeba dbát o to, abychom jednoduše nenechávali stranou spolehlivé informace o skutečném chování v určitých životních oblastech, nýbrž abychom se tím nechali podnítit ku přezkoumání správnosti a aktuálnosti dosud platných norem.

příkladem pro tuto skutečnost je třeba postavení ženy. zatímco byla tradičně omezena její působnost jen pro určité životní oblasti a věřilo se, že toto omezení je opodstatněno jejím bytím, donutila role, kterou převzala žena v moderní dělné společnosti, i morální teologii, aby byla zrevidována mnohá tradiční pojetí.

Až na druhé straně; tam, kde se lidé v opravdové odpovědnosti snaží žít - lidsky důstojně - podle dosud nezvyklých norem, mohou být vskutku "předvojem" životního řádu, který bude později platným pro celou společnost.

Historickým příkladem pro tento názor jsou křesťanské obce prvotních dob, které se snažily žít v bratrské lásce a tak vytvořily v pohanském římském státě nový model lidského soužití.

3.2 z m ě n a m r a v n í c h n o r e m

vzhledem k tomu, že člověk je dějinným - tj. při vší stálosti jeho základních daností - měnícím se bytím (srv. l. 23) a vzhledem k tomu, že normy mravního jednání vyplývají z bytí člověka - vzniká otázka, zdali a nakolik se mohou měnit mravní normy.

3.21 stálá základní norma - měnitelné jednotlivé normy

jistě se nemohou měnit v opak základní normy, jako třeba: "jednej důstojně jako člověk, zůstaň věrný sám sobě". tyto základní normy úzce a nerozlučitelně souvisí s trvalými základními danostmi člověka. Ovšem normy, od nich odvozené, které se vztahují k dané dějinné situaci, se mohou měnit. změněné životní vztahy přinášejí s sebou změněné mravní požadavky.

3.22 změna jednotlivých norem

Uvádíme krátce důležité důvody, které mohou vynutit změnu mravních norem;

1. Nové poznatky o člověku

Nové poznatky o člověku mohou s sebou přinášet i nové poznatky o tom, co má činit. Mnohé normy byly v minulosti odvozeny z nesprávného nebo nedostatečného či také dobou podmíněného poznání člověka. Normy si již více nemohou činit nárok na platnost tehdy, kdy se prokáže, že výpověď, o člověku, na jejímž základě vznikly, je již neudržitelná.

Podle dřívějšího chápání se zdálo, že lidská pohlavnost vzhledem k její podobnosti s pohlavností zvířat, je brzdou pro člověka, usilujícího o duchovní věci; její uskutečňování v manželství bylo ospravedlněno jen zplozením potomstva. - Avšak dnes znovu dochází k vadnému výkladu pohlavnosti, totiž tím, že je zužena jen na prožitek rozkoše a na konzumní záležitost. A pak ovšem nejsou správné ani způsoby chování, odvozené z tohoto vadného pojetí, jako je např. odmítání jakékoliv zdrženlivosti a nevázanost vzhledem k partneru.

2. Nové životní možnosti

Větší individuální svoboda člověka dovoluje dnes zcela jiný osobní životní styl než život podle řádů v minulosti. Tehdy zakoušel každý jednatel, že je především; členem rodiny, stavu, kraje, obce věřících. Věděl, že je mu přiřčeno zcela určité "místo" v tomto řádu lidstva. Byl přesvědčen, že tam musí zůstat a převzít životní způsob tohoto stavu. Jestliže se dnešní společnost stala "propustnou", jestliže je umožněn všeobecný vzestup (rozmach), pak jsou již překonána dřívější pojetí v "životě a živobytí stavu přiměřeném. Byla by to špatně pochápená pokora, která by považovala úsilí o lepší životní podmínky a o sociální vzestup za znamení pýchy.

3. Nové ovládání světa

A konečně, ovládání světa ("disposiční" moc nad světem) umožněné člověku vědeckým pokrokem, dovoluje, aby člověk řídil i svůj vlastní život, což se v dřívějších dobách jevílo jako příný útok proti "lidské přirozenosti", která byla považována za neměnnou.

vzpomeňme třeba, že ještě i dnes odmítají některé sekty transfusi krve pro záchranu života, jakožto zásah do výsostných práv Boha! Zejména pak v oblasti lidské schopnosti plození a početí platí až do současnosti - podle široce rozšířeného mínění - každý lékařsky uvážený a vyzkoušený zásah za odboj proti božským životním zákonům.

Zcela jistě vyvolává těžké mravní problémy moc, kterou má člověk v rukou pro ovládnutí svého vlastního života. Nebude snadné, vymezit zde platné hranice dovoleného a nedovoleného.

3.3 Druhy mravních norem

Když jsme tedy prokázali, že mravní jednání je vždy trvalé (nepromělitelně) vztaženo na mravní normy, musíme se nyní ptát, jaké jsou druhy mravních norem nebo zákonů, a jaký význam, obsah a závaznost tyto normy mají.

3.31 přirozený mravní zákon

Zcela základní význam pro všechno mravní chování má ona oblast norem, kterou nazýváme přirozeným mravním zákonem. Apoštol Pavel mluví v listě Římanům (Řím 2,14n) o zákonech, které jsou člověku vepsány do srdce:

"Když totiž pohané, kteří zákon nemají, z přirozeného popudu dělají to, co zákon nařizuje, jsou sami sobě zákonem, ačkoliv zákon nemají. Tím jen ukazují, že obsah zákona mají vepsán ve svém srdci. O tom u nich vydává svědectví také jejich svědomí, úsudky, které se mezi sebou obviňují nebo obhajují".

Podle toho tedy existuje mravní zákon, jehož správnost může být prokázána a odůvodněna rozumovým poznáním lidí. Proto také nepotřebuje žádné výslovné pokyny od jiných autorit. Pramení jednoduše ze samé mravní "přirozenosti" člověka, která poslouchá jiné zákony než to, co se obvykle zabývá "přirozeností" a jejími "zákony" (bytí a zanikání, boj a bytí). V mravní přirozenosti člověka vyplývá nejdříve jeden základní princip, který je možno různě formulovat, ale jenž má trvalou závaznost: "Odvrať se od zla a čiň dobro", "jednej důstojně jako člověk", "jednej přiměřeně (shodně) ku své přirozenosti". Z tohoto velkého principu je možno odvozovat pokyny, zasahující až do jednotlivostí, tím, že jej aplikujeme na různé oblasti a danosti života. A tak jak málo se může měnit sám základní princip

mravního konání, jak už bylo připomenuto, tak se přece mohou, v souvislosti se změnou dějinných životních podmínek člověka, měnit odvozené konkrétní normy. Protože se však mění nejen dějinné životní podmínky, nýbrž v důsledku jedinečnosti každého člověka jsou životní podmínky každého jedince různé, je z tohoto hlediska nutné provádět smysluplnou aplikaci všeobecných mravních principů. To, co pro určitého člověka požaduje přirozený mravní zákon, nelze jen tak beze všeho přenášet na všechny lidi.

přitom je třeba připomenout, že možnost změny norem v průběhu dějin, příp. od člověka k člověku, nemůže znamenat, že konkrétní norma by byla méně závazná anebo dokonce zcela nezávazná. To, co jedinec poznal, jakožto pro něho mravně dobré, to ho zavazuje bezpodmínečně, i když to neplatí stejným způsobem pro jiné doby a jiné lidi.

3.32 pozitivní Boží zákon

pro věřícího člověka stojí za přirozeným mravním zákonem živý Bůh. v písmě Nového i Starého zákona však nacházíme i pokyny, požadavky a příkazy, které se obsahově zcela kryjí s přirozeným mravním zákonem, jsou však chápány jakožto důrazné prohlášení Boha. v tomto případě mluvíme o pozitivním Božím zákoně.

pojem "pozitivní" zde nelze chápat jakožto protiklad k pojmu "negativní". pojem pozitivní (v návaznosti na původní latinské slovo "ponere" = klást) se chce naopak vyjádřit, že tento zákon je dán (kladen) bezprostředně a přímo Bohem, na rozdíl od přirozeného mravního zákona, který může člověk odvíjet od své mravní přirozenosti.

1. pozitivní Boží zákon v chápání Starého zákona;

ve starém zákoně patří k pozitivnímu Božím zákonu především Dekalog, "deset přikázání" (Ex 20,1-17). Právě v jeho úvodu, "já jsem pán, tvůj Bůh, který tě vyvedl z Egyptské země, z domu poroby", působivě potvrzuje, že uposlechnutí mravních přikázání je odpovědí lidu na spásné činy Boha.

Chápání zákona ve starém zákoně zřetelně vykazuje různé vývojové stupně. ve starém Izraeli se vyvíjelo v souvislosti s myšlenkou smlouvy s Bohem. protože Jahve je pánem všech životních oblastí svého lidu, vyznává Izrael svou poslušností k zákonům zároveň svou víru ve věrnost Boha a v jeho pomáhající moc. jako

příklad pro to budiž uveden žalm 119: "Blažení jsou, kdo kráče-
jí životem bezúhonně, kdo jdou v zákoně Hospodinově... Ať je
mi ku pomoci tvá ruka, tvé rozkazy jsem si vyvolil; žádám si
toužebně tvou pomoc, pane, tvé zákony jsou mou radostí. pone-
chej mi život, abych tě oslavil! Ať mi poskytnou pomoc tvé poky-
ny! Jestliže zbloudím, vyhledej mne, nezapomenu na tvůj zákon.
V době po exilu klade se všechnen důraz na to, aby byl zákon
úzkostlivě plněn, jakožto záruka života (srv. seš. 11/4.62).
studium zákona se stává specifickým náboženským úkolem. A toto
zabsolutizování zákona bez živého vztahu k Bohu smlouvy se v ná-
sledující době ještě přiostruje. A co z toho mohlo vzejít jiného,
než že se na člověka vkládalo stále více zákonů, a pak se ovšem
zase od jejich požadavků vhodným uměním výkladu osvobozovalo?
Nakonec to bylo 613 zákonů a z toho 365 zákazů; znalost zákona
a zbožnost bylo nakonec totéž.

2. pozitivní Boží zákon v Novém zákoně;

v Novém zákoně patří do pozitivního Božího zákona přede-
vším pokyny v kázání na Hoře (Mt 5-7), jakožto výzva, vycháze-
jící z poselství o blízkém Božím království.

stanovisko Krista ku tradičnímu zákonu jeholidu bylo nepochybně
pozitivní. Je si vědom toho, že je poslán, nikoliv aby zrušil
zákon a proroky, nýbrž aby je naplnil (srv. Mt 5,17). Tento po-
stoj mu však nebrání, aby tvrdě nekritizoval tehdejší dovednos-
ti výkladu. Sobota je pro člověka a ne naopak (srv. Mk 2,27).
ve svém hlásání Kristus starozákonní morální zákon,

učinil niternějším (povnitřnil) - vražda spočívá už v závistivém
smýšlení (srv. Mt 5,22),
radikalizoval jej - zákon bliženské lásky zahrnuje všechny lidi,
nejen "bližní" podle krve anebo podle sympa-
tií (Mt 5,43n)
a zjednodušil - v hlavním přikázání lásky k Bohu a k bližní-
mu je zahrnut a naplněn celý zákon i proroci
(Mt 22,37n).

závažnost zákona je však v Novém zákoně jiná. Rozhodující
(okolnost) působí pán ve svém postoupení smrti (kříže) a niko-
liv ve své věrnosti zákonu, jak to vždy znovu nazývalo jedno-
stranné starozákonní chápání. To ovšem nevylučuje, že zachová-
vání přikázání je potvrzeno jakožto cesta k životu.

"A hle, přistoupil k němu jeden (člověk) a řekl mu: Mistré, co
dobrého mám dělat, abych měl věčný život? A odpověděl mu: 'Co
se mě tážeš na dobré? Jediný je dobrý. Chceš-li však vejít do
života, zachovávej přikázání'. Řekne mu: 'Která?' Ježíš tedy
odpověděl: 'Nezabiješ, nebudeš cizoložit, nebudeš krást, nebu-
deš křivě svědčit, cti svého otce a svou matku a miluj svého
bližního jako sám sebe.' praví mu mladík: 'To všechno jsem za-
choval. Co mi ještě chybí?' Ježíš mu řekl: 'Chceš-li být doko-
nalý, jdi, prodej svůj majetek a dej (to) chudým, a budeš mít
poklad v nebi. Pak přijď a následuj mě!'" (Mt 19,16-21).

Ale nevymetl později pavel všecek zákon ze života křesťanů? před takovým globálním úsudkem by nás měla uchránit jejíž jeho slova, "zákon je svatý i přikázání je svaté, správné a dobré" (Řím 7,12).

Apoštolově kritice zákona a odmítnutí jeho nároků je možno porozumět jen podle jeho základního pojetí, totiž z alternativy "život pod zákonem" nebo "život 'pod' Boží milostí". Jestliže se člověk pokouší bez Krista - zachováváním zákona učinit pro sebe zbytečnou Boží nabídku spásy, pak zákon působí neblaze, neboť jen z vlastní síly nemůže člověk naplnit zákon (srv.Řím 8,7n). A tak skrze zákon se rozmnoží hříchy (srv.Řím 5,20) a zákon poukazuje jako vychovatel na Krista (srv Gal 3,24). Jedině v něm má člověk naději a záruku pro svou pravou spásu. A tak tam, kde se člověk skrze víru přizpůsobil nové existenci "v Kristu a v duchu", tzn. novému životu v lásce pána, mění se také zákon, a to ze zákona hněvu v zákon víry. Neboť všechna víra je také poslušnost a působí poslušnost.

3.33 pozitivní lidský zákon

V lidských zákonech jsou vyloženy mravní normy pro zcela bezprostřední životní skutečnost a pro jednotlivé oblasti života.

1. vlastnosti a formy:

Všeobecná definice zákona, jak ji stanovil Tomáš Akvinský (Theol.summa sv.2, díl 1, ot.90, čl.4), zní: "zákon není nic jiného než rozumné nařízení se zaměřením pro obecné blaho. Musí být vyhlášen tím, komu byla svěřena péče o určitou společnost."

pozitivní lidské zákony - tedy ty, které byly výslovně vyhlášeny církví nebo státem, buď objasňují obsah mravního zákona, anebo jsou prostě potřebné pro praktický řád lidského společného života. A podle toho rozlišujeme základní zákony (mandata), které nám připomínají rozhodující mravní požadavky a příkazy (praecepta), které pomáhají zvládat zcela určité úkoly v životě společnosti, např. dopravní zákony. V tomto případě nemají jednotlivá ustanovení bezprostřední mravní hodnotu, je např. zcela nelišné, zdali se jezdí vpravo nebo vlevo. Avšak tyto pokyny jsou

závazné z hlediska jejich funkce pro život a bezpečnost lidí.

V minulosti se často věnovala větší pozornost i úsilím příkazům než základním zákonům. Vzpomeňme třeba na příkaz lačnosti před přijímáním naproti základnímu zákonu lásky, jakožto předpokladu přijímání!

2. Smysl a úkol;

Jaký smysl a jaký úkol mají zákony? požadavek základního zákona nebo ústavy byl ve všech dobách výrazem svobodné vůle člověka. Nespolehalo se na libovůli vládnoucích, ale usilovalo se o precizní zákonné zajištění svobodných práv člověka (lidských práv). Zákon tedy může chránit a bránit svobodu.

pro lidsky důstojný život v společnosti jsou zákony nepostradatelnou pomocí. To je možné si rychle objasnit, jestliže si představíme, že by státní moc netrestala těžké zločiny proti životu a majetku člověka. Asi bychom s otřesením zjistili, jak málo lidí má odpovědné svědomí.

Kdyby např. místo daňového zákona s přesně stanovenými požadavky nastoupil jenom všeobecný apel na společenské uvědomění a společenskou odpovědnost, kolik by se asi nashromáždilo nakonec peněz pro úkoly společných potřeb a blaha? anebo kdyby nebyly stanoveny přesné předpisy pro provoz motorových vozidel (dopravní značky, přednost v jízdě, předjíždění atd.) - to vše je vyjádřením zákona - jaký chaos by pak vznikl!

Avšak i osobní mravní život lze sotva postrádat lidské zákony. přirozeně bychom si mohli představit takový nábožensko-mravní stav křesťanů, v němž by byl dostačujícím sám základní zákon lásky. Je však možno již všeobecně předpokládat takovou zralost v naší době? A tak nám mohou základní zákony ukázat lásku v jejím účinném zaměření a životních souvislostech a upozornit na výzvu Boha, kterou bychom bez nich přeslechli. Mohou však také určitým a tvrdým příkazem "ty nesíš" či závazným zákonem stanovit "linii smrti", která nesmí být v žádném případě překročena.

Zde působí zákon svými zákazy pro člověka, jako okrajová světla silnic pro řidiče. Nejsou motorem, který táhne dopředu, ani silnicí, která vede k cíli. Ale umožňují lepší poznání cesty a jistější jízdu.

3. podmínky platnosti;

Ze správného pochopení smyslu a úkolu lidských zákonů vyplývají také podmínky, za nichž jsou tyto zákony platné a také hranice, v nichž zavazují.

zákon musí mít především sám určité vlastnosti, aby vůbec mohl člověka zavazovat ve svědomí. zákon musí být pro lidskou společnost nutný, nesmí být proti mravům a musí být splnitelný. Musí se prokázat jakožto užitečný pro lidskou společnost a musí se řídit základní normou spravedlnosti. A konečně musí ve svém slovním vyjádření zřetelně obsahovat zavazující pokyn a musí být dán na vědomí všem, jichž se týká. A z tohoto je zřejmé, že nezadržitelně činná zákonná mašinerie lidských autorit je proti - smyslná; jenom tolik zákonů, kolik je jich bezpodmínečně nutno; poslušnost k zákonům by tedy byla proti mravnosti tam, kde nařízení lidské autority je ve zřejmém rozporu s výše uvedenými předpoklady pro platnost zákonů, jestliže tedy jde o nařízení svévolná, proti mravům, pro společnost neúčinná či škodlivá anebo nařízení, svévolně omezující svobodu.

Avšak také ze strany toho, na nějž se zákon obrací, vyplývají určité podmínky pro závaznost zákonů. Tak nikdy nemůže být zákon použit k pohodlné výmluvě, k neosobnímu alibí, aby se uhnulo naléhavým mravním požadavkům, které vyplývají z určité situace.

Kdo například odmítne pomoc při dopravní nehodě, aby nezmeškal bohoslužby, jedná proti mravnosti.

dále pak lidské zákony, pokud jde o příkazy (praeccepta), nezavazují při velké osobní újmě. A nezavazuje také zákon, jehož platnost je pro určitou zvláštní situaci pochybná.

4. výklad v určité situaci;

Nepochybně potřebují lidské zákony také vždy výklad jejich smyslu pro jednotlivou situaci. Bylo by mylné očekávat, že by zákonodárce mohl přesně popsat mravní závaznost jednotlivce v určité situaci. konečně a odpovědně to může učinit jen samotný jedinec a to v postoji, který se nazývá "epikie"..

tento řecký termín znamená tolik co přiměřenost, oprávněnost.

podle Tomáše Akvinského (S.th. 2.sv. 2.dál, ot.120) je epikie ona mravní čistota odpovědného výkladu zákona, jejíž pomocí dojdeme v určitém speciálním případě (tedy nikoliv všeobecně a zásadně) k závěru, že nás lidský zákonodárce nechtěl právě zde a nyní zavazovat. Tato úvaha vycnází z předpokladu, že lidské zákony nechtějí podle své podstaty vyžadovat nic nerozumného a že tedy nezavazují tam, kde by jejich skutečný požadavek byl

nepřiměřený. A navíc by mohla epikie, jakožto vykládání zákona, vést také k tomu, že by se určitá situace chápala ve smyslu přísnější závaznosti, než jak to nařizuje všeobecné znění zákona. A pak necítit závaznost zákona ve smyslu litery se nejeví jako svévolnost, ale právě naopak jakožto hlubší pochopení zákona.

3.4 K ř e s t a n s k é n a p l n ě n í z á k o n a v l á s k e

O všech zákonech a o každém naplnění zákona však platí, že samy ze sebe nepřinášejí žádnou spásu. (srv. 3.32.2) Od propadnutí do zla a od vzdálení od Boha nejsme osvobozeni naší námahou při naplňování zákona, nýbrž vykupitelským dílem Krista. Jestliže je takto křesťan osvobozen skrze Krista od otročení zákonu, znamená to potom snad, že jeho mravní jednání se stalo bezvýznamným a že může být přenecháno jeho svévoli?

3.41 Svoboda ze spojení s Kristem (z vazby na Krista)

Odpověď na tuto otázku by musela v duchu pavlově znít takto: skrze smrt a zmrtvýchvstání Krista, skrze víru a křest jsme se stali novými lidmi, žijícími v duchu Božím a jím proniknutí. Byla nám darována nová skutečnost života, život v Kristu a v jeho duchu. skrze tohoto ducha byla vlita do našich srdcí láska Boží (srv. Řím 5,5). Kdo učinil svým životním principem lásku v Kristu Ježíši, ten nebude chápat ani prožívat novou svobodu jakožto mravní svévoli v libovolném činění a chování. Se vši energií se ohrazuje Apoštol proti nesprávnému podezírání, že by osvobození od zákona a život z milosti byly slučitelné s hříchy.

"Co z toho tedy pro nás plyne? Máme dále vyhovovat hříšné žádostivosti, aby se ukázalo, jak přesilná je milost? To jistě ne! Hříchu jsme přece už odumřeli. Jak bychom v něm ještě chtěli žít? Což nevíte, že my všichni, kteří jsme byli pokřtěni na (jméno) Krista Ježíše, že jsme tím křtem byli uvedeni do jeho smrti? Tím křestním ponožením do jeho smrti byli jsme spolu s ním pohřbeni. A jako Krista vzkřísila z mrtvých otcova velebnost, tak i my teď musíme žít úplně novým životem. Neboť jestliže jsme s ním srostli tím, že jsme mu podobní v jeho smrti, budeme mu tak podobní i v jeho zmrtvýchvstání.

vždyť přece víme, že starý člověk v nás byl spolu s ním přibit na kříž, aby ztratila svou moc přirozenost nakloněná ke hříchu a my abychom už více hříchu neotročili. přece kdo umřel, vůbec už nehřeší. Jestliže jsme však s Kristem umřeli, jsme pevně přesvědčení o tom, že budeme taky mít účast v jeho životě. Víme totiž, že Kristus vzkříšený z mrtvých už neumírá, smrt nad ním už vlády nemá. Když umřel, bylo to proto, aby zničil hřích jednou provždy, a když žije, žije pro Boha. Tak i vy si musíte o sobě myslet, že jste mrtvi pro hřích, ale že žijete pro Boha, když jste spojeni s Kristem Ježíšem.

Hřích proto nesmí už dál vládnout ve vašem smrtelném těle; nesmíte dělat, co se mu zachce. Ani své údy už neposkytujte hříchu, aby jich užíval jako nástroje k špatnosti. Spíše se postavte do služeb Bohu jakožto lidé, kteří byli mrtví, a přišli k životu. Své údy dejte Bohu, aby on jich užíval jako nástroje ke konání toho, co je správné. Vždyť hřích nebude už mít více nad vámi moci! Nejste přece pod zákonem, nýbrž pod milostí! (Řím 6,1-14).

Kdo je povolán ke svobodě, je vyzván k životnímu osvědčení v lásce, která nechává daleko za sebou všechny zákonné předpisy a radikálně se rozhoduje proti nepravostem pro "plody ducha". (srv Gal 5,13-26). Na místo naplňování zákona nastupuje život podle milostiplných darů ducha, z nichž nejvyšší a nejodsáhlejší je láska (srv 1 Kor 12-13). "Ona je svorníkem dokonalosti" (Kol 3,14).

Svoboda dětí Božích není tedy podle toho mravní nevázanost. Je odpovědí člověka v lásce na vykupitelské dílo pána a uskutečňuje se v poslušnosti, která vychází ze svobody a nikoliv z donucení zákonem.

3.42 Cíl zákona, svoboda v lásce

A nyní se naskytá otázka, zdali toto biblické chápání zákona bylo vždy zachovááno v církvi anebo zdali tvrdá výčitka G. Bernanose zasahuje církev a její morální praxi vzhledem k lidem: "Nuže, utekli jste k literě. Avšak, poslouchejte mě dobře, zapamatujte si dobře to, co teď říkám, a to proto, protože jste ji vypudili z ducha". (G. Bernanos, Das Haus der Lebenden und der Toten, Düsseldorf 1951). K této kritické otázce, kterou je třeba brát velice vážně, bylo by však třeba ještě uvážit toto, není svoboda dětí Božích přece jen vysoký cíl, který však není ještě dosažitelný velkému počtu pokřtěných a v důsledku čehož zůstávají nadále potřebné zákony, jakožto objasnění toho, co od nás žádá láska? Snad je správné říci: "Když ještě - bohužel -

potřebujeme zákon, zákony, pak je to proto, protože je málo křesťanů zcela proříknutých duchem a jím také vedeno". Samozřejmě však patří - tato závislost na příkazech a na přesných zákonných ustanoveních - do oblasti prostředků, ukazatelů cesty, nikoliv do oblasti posledního cíle a konce. "Křistus je dovršením zákona" (Řím 10,4) (C. Spicq: Charité et Liberté, Paris 1962, str. 70).

Církev se ovšem nemůže spokojit se zjištěním, jistě správným, že zákony jsou nutné kvůli slabosti lidí. pro budoucnost bychom se měli všichni, jakožto církev, zaměřit v duchu lásky daleko více na vysoký cíl svobody v lásce, než na nové spoléhání na příkazy a zákazy. Josef Ratzinger říká: "Co by to muselo znamenat pro cestu církve ve světě, kdyby ona, ve století, které žijí po svobodě a které se kvůli zdání svobody odloučilo od církve, vyvolala sama v sobě k plné životnosti, ano k viditelnosti ona slova, jimiž kdysi sv. Pavel (2 Kor 3,17) vyjádřil drahocennou zkušenost své víry: Kde je duch páně, tam je svoboda".

3.5 Ú k o l y

1. ve kterých životních okolnostech je člověk konfrontován s mravními normami a požadavky?
2. pokuste se určit právo a hranice tzv. situační etiky
3. Charakterizujte pojmy: přirozený mravní zákon, pozitivní Boží zákon, pozitivní lidský zákon
4. Jaké jsou podmínky platnosti pozitivního lidského zákona?
5. Co se rozumí pod pojmem "epikie" ?
6. Jaký je poměr křesťana ku zákonu z hlediska Nového zákona?

4. SVĚDOMÍ A NORMA

4.1 Napětí mezi zákonem a svědomím

Jestliže je svědomí poslední příslušnou instancí mravního rozhodování a jestliže na druhé straně se zase norma a zákon obracejí na člověka se závazným nárokem, pak vzniká otázka, jak se k sobě navzájem mají tyto obě danosti v konkrétní skutečnosti a jaké konflikty mohou případně mezi nimi vzniknout. Na několika typických případech chceme ukázat měřítko odpovědného způsobu chování.

4.11 Naplnění zákona z rozhodnutí svědomí

Je to především tzv. "hladký případ". při určitém rozhodování člověk vědomě uznává ve svém svědomí pokyn zákona za správný a právě nyní vhodný (přiléhavý). pak to není žádná mechanická poslušnost a také to mechanická poslušnost nesmí být, žádné pouhé převzetí zákona bez osobního souhlasu a rozhodnutí. Bůh vždy očekává uvědomělý souhlas svědomí - jen tak se stává z neosobního vykonání zákona lidsky odpovědné jednání.

4.12 Rozhodnutí svědomí z odpovědnosti a odborné znalosti (zběhlosti)

Často bude člověk vystaven jiné situaci. v našem vždy více specializovaném životě jsou odborné otázky stále těžší. Leckdy se nedají proto odvodit z přirozeného mravního zákona žádné jednoznačné, konkrétní pokyny pro řešení určitých odborných otázek, ačkoliv zůstávají v platnosti i základní normy. Odborník pro daňové právo na ministerstvu financí musí dbát o daňovou spravedlnost, kterou by bylo možné formulovat takto: bohatí by^{ne} měli ještě více bohatnout a chudí by neměli ještě více chudnout. Ale jak to prakticky uskutečnit v textu zákona, o tom musí podle svých odborných vědomostí spojených s odpovědností rozhodnout on sám. A zde může dojít - i mezi stejně svědomitými odborníky - ke zcela rozdílným pokusům o řešení.

Ani církevní učitelský úřad nemá tak říkajíc po ruce instrumentář, aby mohl vydávat závazné pokyny pro každé jednotlivé roz-

hodování. v pastorální konstituci o církvi v moderním světě - čl.43 - se praví: "Laiici ať se však nedomnívají, že jejich duchovní správci jsou vždy v takové míře kompetentní, že by mohli mít v každé, často i těžké otázce, která se právě vynoří, již po ruce hotové řešení anebo, že by k tomu měli poslání".

4.13 Rozhodnutí svědomí v odvaze pro člověka

Ještě tísnivější bude rozhodování v němž se nejedná jednoduše jen o odborné obázky, ale kde se odborné otázky dotýkají zcela bezprostředně hluboce lidských životních otázek. Jestliže zákon zabraňuje být spravedlivý ke (druhému) člověku, pak za určitých okolností bude muset svědomí na sebe vzít odvahu a vystoupit nad platné zákony.

K tomu příklad: Vedoucí nápravného zařízení pro mladé lidi shledává, že dosud platné zákony pro provádění trestu jsou překonány a nejsou účinné. Myslí, že nesmí čekat, až zákonodárce vydá nová zařízení. Proto se pokouší na vlastní odpovědnost dosáhnout lepším prostředky vlastního cíle trestu, který spatřuje ve znovuzařazení provinilce do společnosti. Pro své jednání nemá ~~nikak~~ nijak "krytá záda". Co se stane, jestliže jeho pokus se nepodaří, trestanci uprchnou a znovu těžce poškodí lidi? Vedoucí nese sám odpovědnost za nezdar vlastního pokusu.

4.14 Rozhodnutí svědomí mezi vinou a vinou

Téměř bezvýhodnou se právě líčená situace stane tehdy, kdy lidé musejí zodpovědně jednat v politických a světonázorových mocenských systémech, které se necítí vázány na žádný mravní řád. Zde může člověk, který žije ze svého svědomí, upadnout do takřka neřešitelných situací, že se cítí vinným, kdykoli jedná.

Tak např. v době třetí říše mnozí soudcové odsuzovali obžalované při politických procesech k dlouhodobým trestům ve vězení, přesto, že by při oceňování skutkové podstaty museli dospět k osvobozujícímu rozsudku. Oni však věděli, že po osvobozujícím rozsudku by byli obžalovaní uvrženi do koncentračního tábora. Aby jim zachránili život, vynesli falešný rozsudek. Kdyby se drželi jen své příslušnosti soudcovské, a tím se omlouvali, že už vše následující se jich netýká, byli by jednali podle zákona.

Takto sice vynesli formálně nespravedlivý rozsudek, prakticky však tím zachovali obžalovaným život. Kdo se může odvážit, měřit takovéto rozhodnutí pouze objektivními normami a vynášet rozsudek o takového "nouzi" svědomí?

4.15 Rozhodnutí svědomí v napětí k nárokům církve

Zvláštní problematika v otázce zákona a svědomí může vzniknout pro křesťana v jeho vztahu k církevnímu úřadu. Jak to je, když křesťan věří, že nesmí poslechnout pokynu církevní autority, který sice není chápán jako neomylný, ale přesto si činí nároky na poslušnost? Až dosud se při odpovědi pomáhalo tím, že se církevnímu učitelskému úřadu dávalo vlastně vždy za pravdu, avšak jednotlivému křesťanu se za určitých okolností přiznávalo nepřekonatelně mylné svědomí, které ovšem zůstává vodítkem pro osobní jednání. Jestliže však může stanovisko církevní autority skutečně spočívat na nesprávných předpokladech, pak se tedy odpor proti němu může opírat o objektivně správné důvody.

Němečtí biskupové ve svém Königsteinském dopise k pastorální situaci po vydání encykliky "Humanae vitae" (z 30. srpna 1968) vzali velmi vážně úvahu rozhodnutí mnohých, kteří nenaznačili požadavky papeže k metodám zabránění početí při odpovědném rodičovství a to kvůli způsobu odůvodnění těchto metod a prohlásili: "Ten, kdo věří, že musí takto uvažovat, musí zkoumat ve svém svědomí, zdali může zodpovědět své stanovisko před Božím soudem, jsa ovšem prost vší subjektivní domýšlivosti a ukvapeného vědomí, že všechno lépe ví." (Herderkorrespondenz, H.10, 1968, s. 486).

vzhledem k tomu, že odpor ku církevním nařízením ze zcela vážných důvodů je možný, musí být učitelský úřad při praven tyto důvody slyšet, aby bylo možno v otevřeném rozhovoru nalézt správná nařízení. Nakolik tedy samozřejmě mohou být učitelským úřadem určovány mravní normy, natolik by se měla při jejich hledání více než dosud brát v úvahu všechna možná pomoc i všechny podněty, a to právě také prostřednictvím otevřeného rozhovoru uvnitř církve.

4.2 N u t n o s t u t v á ř e n í s v ě d o m í

vzhledem k tomu, že svědomí má podstatný vztah k mravním normám, je pro správný výrok svědomí rozhodující, aby svědomí bylo stále utvářeno, aby vždy poznalo konkrétní nárok mravní normy. Ve zcela bezprostřední přítomnosti se zdá, že trvalé utváření svědomí vyžadují zvláště tři skutečnosti, a to:

4.21 Technický pokrok

přírodovědný a technický pokrok umožňuje dosahovat dosud nepoznané blízké a vzdálené cíle v plánování světa a lidského života. Je mravně dobré všechno to, co "jde", co se dá organizovat, co se dá udělat v experimentu i ve vyhotovení?

Víme z nedávné minulosti, jaký význam měla tato úvaha při konstruování a výrobě první atomové bomby. v současné době vzniká ještě naléhavější problém v otázce, jak daleko smí jít člověk v bádání o změně lidské dědičnosti pomocí "genetické manipulace"? A takové problémy se budou množit.

Na počátku těchto úvah jsme připomněli, že hodnotu člověka a ovšem i ~~žáné~~ celé určité epochy nelze měřit v první linii podle vnějšího pokroku, podle výroby a spotřeby, ale podle toho, jak lidstvo mravně zachází s pokrokem v odpovědnosti před svou přítomností i budoucností. Instance, která zde může položit hranice, je svědomí, jakožto obhájce ohrožené důstojnosti člověka.

4.22 Oddělení mravnosti a práva

světonázorově neutrální a s církví již nespojený stát i společnost, se vzájemně se rozcházejícími mravními pojetími, budou v budoucnosti stále více poznávat, že není úkolem státního trestního práva prosazovat ony mravní požadavky, které nejsou bezprostředně nutné pro společný život. Čím více odpadnou tato zajištění, tím zřejměji se ukáže, jak to ve skutečnosti je s mravností člověka. Tam, kde už nehrozí žádné právně-trestní stíhání, tam vzniká nebezpečí, že ten člověk, jehož myšlení je určováno jen zákony, bude chápat svou svobodu jako mravní nevázanost. Bude se mu zdát, že to, co není zakázáno

z hlediska právně-trestního, je i z hlediska mravnosti dovo-
lé. Tam, kde se svědomí nevzdělává a není bdělé, tam se zneuží-
vá svobody a takový stav je pak zase pro mnohé alarmujícím sig-
nálem k tomu, aby znovu volali po uzdě tvrdých zákonů.

4.23 Komplikovanost moderního člověka

A konečně, náš život se stal ve svém rozvíjení tak kom-
plikovaným, že nutně stroskotává pokus, dostat pevně do rukou
skrze zákony všechny nitky. Právě tato komplikovanost vyžaduje
zbystřit svědomí tak, aby bylo schopné v rozhodujícím okamžiku
rozeznat požadavek mravní normy a vyhovět mu. Jenom utváření
(vzdělané) svědomí tu v moudrém zhodnocení dané situace pomůže
kupředu.

4.3 Člověk v osobní odpovědnosti před Bohem

A tak každá zákonná systematika a kasuistika musí tváří
v tvář k životu vidět a uznat svou omezenost. Nemůže zavrhnout
normy a zákony, má-li být mravní jednání více než jen odříká-
váním velkých hesel, má-li najít uplatnění v každodenním lid-
ském životě a umožnit jak pro jednotlivce, tak i pro celou
lidskou společnost budoucnost, která je důstojná člověka. poc-
la nakonec však zůstává člověk ve svém rozhodování podle svědo-
mí a ve správném používání své svobody vždy odpovědný za své
jednání. Musí dát odpověď pánu svého života, který k němu volá
prostřednictvím proroka, "tvým jménem jsem tě povolal" (Iz 43,1)
a který nám skrze svého Apoštola připomíná, abychomž žili tako-
vou vírou, "která se účinně projevuje láskou". (Gal 5,6)

L i t e r a t u r a

Josef Fuchs, Moral und Moraltheologie nach dem Konzil.
Freiburg-Basel-Wien, Herder, 1967, 108 s.

Johannes Gründel, Wandelbares und Unwandelbares in der
Moral-theologie.
Düsseldorf, Patmos, 1967, 148 s.

Wilhelm Heinen, Das Gewissen - sein werden und Wirken zur
Freiheit.
Würzburg, Echter, 1971, 220 s.

Alfons Maas, Georg Scherer, Georg Teichtweier, Gesetz und
Gewissen.
Essen, Fredebeul a Koenen, 1967, 112 s.

Alois Müller, Das Problem von Befehl und Gehorsam in Leben
der Kirche.
Einsiedeln, Benziger, 1964, 317 s.

Bruno Schüller, Gesetz und Freiheit.
Düsseldorf, Patmos, 1966, 196 s.

Robert Svoboda, Josef Buchmann (Hrsg.), Die Wehde zum
Gewissen. Hamm, Hoheneck, 1968, 168 s.

Georg Teichtweier, Wilhelm Greier (Hrsg.), Herausforderung
und Kritik der Moraltheologie.
Würzburg, Echter, 1971, 400 s.